

Castelele Del Monte, Restormel, Queenborough, Farnese și Cetatea Soroca – tangențe arhitecturale și defensive medievale

*Prof. Bulat Nicolae,
Muzeul de Istorie și Etnografie Soroca, Republica Moldova*

Abstract: *East of Romanism was defended of barbarians by chain Transnistrian cities: Hotin, Soroca, Tighina and Cetatea Albă. Soroca fortress is the only remaining on territory of present Republic of Moldova. The article presents architectural and defensive tangencies of Soroca city with other European medieval cities.*

„...Oricare alții s-ar fi risipit în lume (...) Noi am rămas cu sabia în mână de strajă la toate zărilor, iar când s-a frânt o clipă, ca să se lege din nou, tainic, oțelul, am întins brutalității arma subțire a inteligenței noastre. Și iată suntem tot acasă” (N. Iorga).

Suntem la noi acasă datorită brâului de cetăți ridicate de-a lungul Nistrului de primii voievozi ai Țării Românești Moldova: Hotin, Soroca, Orheiul Vechi, Tighina, Cetatea Albă. Cetăți, care alături de alte fortificații au fost o parte familiară a peisajului și anturajului medieval al Moldovei și a Sorocii inclusiv.

În Europa medievală concepțiile de cetate, castel par să fi fost împrumutate de nobilimea implicată în cruciadele creștine din însăși Imperiul Bizantin, unde acest sistem de apărare a rămas peste secole, venind din tradițiile militare de fortificare din Roma antică.

Cetatea Soroca a fost un element destul de esențial a sistemului feudal de apărare a Principatului Moldova și anume fiind responsabilă prin:

1. Crearea unei frontiere politice la margine de țară, și anume pe porțiunea de râu Naslavcea – Vadu-Rașcu;
2. Securitatea economică a ținutului și a țării;
3. Securitatea comercială la vadurile Nistrului și mai ales la cele trei: Otaci – Moghiliov-Podolsk, Soroca – Iampol și Vadu-Rașcu – Rașcu.

Aceste responsabilități atribuite Cetății Soroca, cât și celorlalte fortificații așezate pe Nistru, la o concepție ideală, influențate la ziua de astăzi de crearea Uniunii Europene și dorința RM de a se integra în această comunitate europeană, au fost, după părerea noastră, mult mai largi, adăugând la cele trei și responsabilitatea de a fi alături de cetățile din Ucraina poloneză, acel zid de apărare a civilizației europene de invaziile a tot felul de triburi barbare, ce fără de opreală tot izvorau la anumite perioade din adâncurile Asiei barbare. Ne luăm îndrăzneala de a presupune o tendință din subconștient de apărare și de ce nu, comună, a țărilor europene, prin acest sistem de apărare la marginea Europei civilizate. Această barieră fiind și o garanție de existență a lumii creștine. Această tendință, nefiind desigur politică, doar chiar de la începuturile sale tânărul principat al Moldovei a fost nevoit să se afirme cu arma în mână împotriva acelor vecini dornici de a dezmembra noua formațiune politică.

Destinul nostru a fost să fie așa ca noi să fim plasați la această margine de civilizație unde peste apa Nistrului, asemenea unui ocean imens, cu un început la Nistru și fără sfârșit, se întindea Stepa sălbatică. Cu mii și sute de ani în urmă strămoșii noștri au construit cetăți la Nistru, ele fiind platoșa Europei și tot odată martirii ei, jertfînd bărbații Neamului întru apărarea țării și a lumii creștine.

Exemplu pot fi acele fortificații ce s-au perindat în decurs de milenii de-a lungul istoriei acestui pământ românesc. Cetăți ridicate cândva pe muchii și creste de deal își mai ascund și astăzi sub straturi de pământ istoriile zbcuiamate. Ținutul Soroca (nelimitându-ne la istoria unei frânturi din acel vechi ținut cum este astăzi raionul Soroca) a fost destul de bogat în fortificații antice ridicate din lemn și pământ: Gorodoc (Cunicea, sec. IX-XII

î.Hr.), Movila lui Iosif Pastuh (Inundeni), Zamca (Iorjnița), La Șanț (Napadova), La Baba Neagră (Rădi-Cereșnovet), La trei Cruci (Rudi, sec. IV-II î.Hr.), Șanțul Turcului sau Brazda Turcului (Slobozia-Cremene), La Șanț (Temeleuți, sec. IV-III î.Hr.), Cetatea (Vertujeni, sec. IV-III î.Hr.). Alte cinci cetăți ce datează cu o vechime de 2000-28000 ani pot fi găsite în harta lui Ptolomeu: Carrodunum, Maetonium, Clepidava, Vibantavarium și Eractum. Una dintre aceste cetăți antice, Maetonium, o găsim pe teritoriul raionului Soroca și este atestată ca așezarea antică La Șanțuri de lângă s. Rudi. Tot odată unii arheologi (Dr. Ilie Borziciac) susținea că și cel de-al treilea oraș-cetate Clepidava se află de asemenea pe teritoriul raionului Soroca, atestat ca așezarea Zamca de lângă s. Cosăuți.

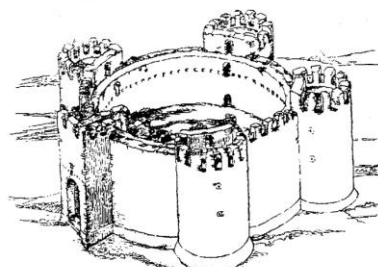
La o depărtare de 700-800 ani în urmă în regiunea Nistrului arheologii atestă un alt brâu de cetăți: Farfuria Turcului, Alcedar, Echimăuți...

Împăratul bizantin Constantin Porfirogenetul în Cartea de învățătura adresată fiului său Romanos menționează mai multe cetăți pe Nistru: Să știi că pe partea această a râului Nistru în ținutul dinspre Bulgaria, la vadurile peste acest râu, se află cetăți pustii: prima cetate este numită de către pecenegi *Aspron* (albă), deoarece pietrele ei par foarte albe; a doua cetate *Tungate* (pașnică), a treia cetate *Cracnacate* (de strajă), a patra cetate *Salmacate* (de patrulare), a cincea cetate *Sacacate* (de pari), a șasea cetate *Gheucate* (de război) [1].

După cum se vede, la diferite momente al istoriei civilizației europene, de-a lungul Nistrului s-au perindat un șir de cetăți, care au stat de strajă, de patrulare și de război la frontierele Europei creștine, fiind zidul de apărare a lumii civilizate împotriva Stepei barbare.

Următorul brâu de Cetăți la Vadurile Nistrului apare la sfârșitul sec. XIV – începutul sec. XV, cu o ulterioară reconstrucție a lor, pe parcursul domniilor lui Alexandru cel bun – Ștefan cel Mare – Petru Rareș: Hotin, Soroca, Orheiul Vechi, Tighina, Cetatea Albă.

Cursul de mijloc al fluviului Nistru era păzit de Cetatea noastră de Soroca, atestată documentar la 12 iulie și 14 septembrie 1499, prin Coste Posadnic, pârcălab de Soroca. Foarte mulți

a) Cetatea Soroca (după V. Voljehovsch) aspect onainte de investigații arheologice

b) variantă de restaurare

cercetători și-au pus nu odată întrebarea referitor la originea și datarea cetății Soroca. În urma studiilor efectuate mai mult teoretice de cât arheologice au fost prezentate câteva ipoteze. Una dintre cele mai răspândite este aceea care consideră cetatea Soroca „opera genovezilor” și nu-i altceva decât bătrâna „Olhionie” – colonie străveche, iar mai târziu factorie genoveză. Printre promotorii acestei versiuni este Dimitrie Cantemir, Constantin Stamati, Zamfir Arbure, Nicolae Iorga, ș.a.

Cercetătorii, care au avut în atenția lor studiul cetății, au intuit asemănarea cetății Soroca cu unele castelele europene. G. Cebotarenco și V. Voițehovschi, având un reper documentar, afirmă ca actuala cetate din piatră a fost construită la 1543-1546 de către voievodul Petru Rareș cu ajutorul meșterilor din Bistrița. Și totuși arhitectura cetății vorbește de faptul că Cetatea Soroca se referă la o vreme mai timpurie și ar data cu sfârșitul sec. XIV – începutul sec. XV. Punctul slab al acestei ipoteze susținută pe larg de cercetătorul Tamara Nesterov este lipsa de documente care ar confirma ipoteza lansată de dumneaei, precum ca Cetatea Soroca ar fi construită mai anterior, la răscrucea secolelor XIV-XV de Petru I Mușat sau Alexandru cel Bun.

Iar faptul că la 1543 Petru Rareș se adresează personal „credinciosului meșter”, care-i trebuie pentru lucru la Cetatea Sorocei (Hurmuzaki, XVI, p. 4322, no. DCCCVII). Cauza invitației putea să fie o intenție, și de ce nu, de a repara și întări cetatea. Se ridică ograda, se construiesc beciurile, se mai sapă o fântână. Lucru, care a fost luat ca începutul construcției cetății din piatră de la Soroca. De fapt pe la mijlocul sec. XVI are loc un proces de reparație a mai multor cetăți și castele din Europa. Din cauza folosirii tot mai intens al artileriei de asediu, mai mulți principii se decid să ajusteze interiorul castelelor la noile condiții de atac. Galeriile din lemn au fost înlocuite prin construcții din piatră – beciuri – depozite, locuințe. Anume așa lucrări au fost efectuate la Cetatea Soroca.

În Europa secolului al XI, castele erau construite încă din lemn ca mai apoi, în cel de al XII, să apară primele castele din piatră. Construcția castelelor în Principatele Române vor derula odată cu crearea Principatelor și retragerea tătarilor, eveniment care a avut loc în a doua jumătatea sec. XIV.

Cetatea Albă este una din cetățile cele mai vechi, având o istorie milenară. Tighina ar fi fost deja pe la 1408. Hotinul este menționat la 1378 prin Stephanus de Hotin (A. Husar, Cetatea Hotin în Cetăți de pe Nistru, Chișinău, 1998, p. 16). Orheiul Vechi ca așezare moldovenească își are începutul pe la 1370.

Cu toate că Soroca este menționată la 1499, este de așteptat că cetatea să fi fost construită cam odată cu celelalte cetăți de pe Nistru: Hotin, Orheiul Vechi și Tighina. În urma investigațiilor arheologice efectuate la 1968-69 de G. Cebotarenco s-a constatat ca pe locul unde în prezent se află

Cetatea din piatră a mai fost o altă cetate din lemn și pământ. Așa dar la Soroca conform investigațiilor s-a dovedit o continuitatea în construcția unor cetăți/castele.

Cetățile în istoria lor au trecut prin mai multe idei arhitecturale. De la lemn la piatră. La începuturi n-a fost decât un aranjament de zid de pământ/val și mai apoi o palisadă – un sistem de apărare care putea fi construit foarte ușor pe un teren drept, dar care foarte ușor puteau fi distruse prin incendiu.

Apoi apar ansambluri întregi compuse din turn, val de pământ, șanț și ziduri din piatră ce înconjoară întregul ansamblu. Cu toate că cetățile aveau ziduri înalte și puternice, de cum asediatorii ajungeau la baza lor erau pierduți din vedere de apărători. Acolo sub ziduri ei erau în deplină siguranță.

Acest fapt i-a impus pe arhitecții medievali, chiar de la începuturi să proiecteze în pereți găuri speciale prin care apărătorii turnau peste capetele asediatorilor ulei fierbinte sau trăgeau cu arcul. Părea ca problema securității cetăților/castelilor a fost rezolvată când meșterii la o anumită distanță au ridicat în afara peretelui principal turnuri care aveau sub lovitura lor întreg spațiu aflat de-a lungul zidului. La începuturi aceste turnuri de flancare aveau o formă pătrată. Cu părere de rău aceste turnuri puteau fi ușor distruse. Se săpau tuneluri sub fundament, se instalau butoaiile cu pulbere și se aruncau în aer.

Nu a trebuit foarte mult timp ca inginerii medievali să înțeleagă, că turnurile rotunde sunt mai puternice ca cele cu zid drept. Partea slabă a castelilor a fost desigur intrarea, de aceea nici aici n-a trebuit să treacă mult timp pentru a se descoperi că turnurile din flancuri sunt acea salvarea și mai ales că ele controlau și întreaga întindere a peretelui. Castelile cu ziduri și turnuri rotunde au apărut mai întâi în Europa Apuseană ca mai apoi, cu ajutorul meșterilor italieni (și nu numai), da și a meșterilor din Principatele Române, ce au făcut studii și practici în Europa Apuseană, să fie ridicate și în Principatele Române. Anume datorită acestui fapt, Cetatea noastră de Soroca include în sine mai multe particularități, care le găsim la așa castele ca Del Monte (1240, Italia), Restormel (1265, Anglia, Cornwall), Queenborough (1361-77, Anglia, Kent). ș.a.

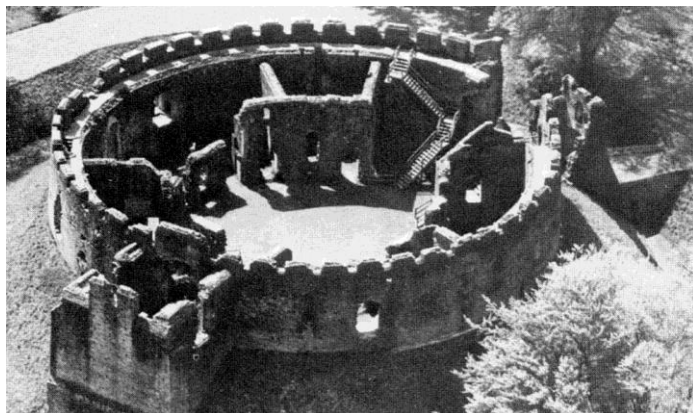
Prin aceste castele meșterii medievali au fost liberi să dezvolte ultima idee logică de apărare, da și să folosească pentru afirmarea ei practica

veacurilor de mult trecute. Anume prin aceste cetăți și la Cetatea Soroca, inclusiv, logica apărării a căpătat cea mai perfectă formă, și anume:

- zidurile rotunde sunt mai puternice decât cele drepte;
- sistemul de apărare este concentric;
- porțile (intrarea) sunt mai bine apărate din turnurile din flancuri.

Dacă Queenborough, acest castel intelectual este unul din acele castele perfecte, atunci această perfecțiune a apărut prea târziu. Deja la sfârșitul secolului al XV-lea castelul devenea un anacronism. Cu toate ca

inginerii
europeni vor
continua să
construiască
castele încă un
secol, totul va
fi în zadar.
Odată cu
folosirea pe
larg a prafului
de pușcă
castele își pierd
însemnătatea

lor. Ca exemplu de zid rotund de apărare servește Castelul Restormel din Cornwall, Anglia.

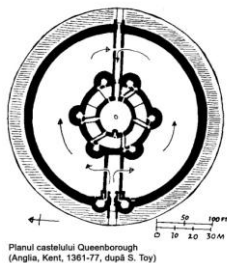
Castelul Restormel a fost menționat documentar la 1265, cu toate ca data de origine ar fi cu mult mai înainte. Restormel este un castel mare circular, de o rară simplitate și tărie. Posibil ca castelul a fost construit îndată după Cucerire (1066) fiind de la început din lemn ca mai apoi să fie ridicat din piatră. Pe la 1100 este proiectată o poarta pătrată, ce a fost ridicată în partea de sud-vest. De a lungul turnului circular este așezat un rând de creneluri cu terasa de mers în spatele lor. Mai apoi, clădirile din lemn din interior au fost schimbate cu cele din piatră. Pare să fie că toate aceste lucrări au fost efectuate în sec. XIII de Edmund, conte de Cornwall. Acest castel este numit de englezi „Shell keep” – turnul carapace.

Asemănarea dintre Soroca și Restormel se reduce numai la turnul carapace (shell-keep) dacă am compara turnul-gigantic al Cetății Soroca ca Restormel. Diametru lor este aproximativ același: Soroca – 30 m, Restormel – 40 yards sau aproximativ 34 m, înălțimea turnului carapace este mai joasă. Totodată lipsesc și turnurile din flancuri ce puteau asigura apărarea concentrică a castelului. Aceste turnuri le găsim la alte două castele cu care Cetatea Soroca are tangențe. Del Monte din Italia și Queenborough din Anglia, Kent.

La zece mii spre sud de Andria, pe vârful unei piramide cu vârful retezat cunoscută sub numele Murgie di Minervino, se înalță faimosul Castel del Monte, o clădire cu două etaje și o ogradă octogonală. Ferestrele gotice privesc atât în afară cât și înăuntru. Opt turnuri puternice stau la colțurile octogonului. Clădirea are aproximativ 900 picioare în circumferință, iar pereții au înălțimea de 100 picioare (1 picior = 25-34 cm). Poarta principală din marmură roză este susținută de coloane din marmură sprijinite de lei.

Ornamentele sculpturale sunt de o rară frumusețe și sunt un exemplu de arta clasică reminescentă. Castelul a fost construit de meșterii lui Frederick al II, care deseori își avea reședința acolo. Locul este destul de izolat și este destul de greu de înțeles cum de acest împărat ce avea un caracter vesel și iluminat își găsea refugiul acolo. În Castelul Del Monte Charles d'Anjou i-a ținut în captivitate pe fiii lui Manfredi (1232? - 1266), rege al Siciliei (1258 - 66), fiu nelegitim al lui Frederick al II. Cercetătorii, care au afirmat că Cetatea Soroca nu este altceva decât opera meșterilor genovezi au intuit asemănarea

arhitecturală și a sistemului de apărare a Cetății Soroca cu unele castele din Europa. Doar meșterii italieni din sec. XV-XVI au lucrat nu odată pentru principii români. La Buda lucrează Aristotele Fiorovanti și Benedetto da Majano, la Bistrița – Petru Italus Lugano, la Gherla – Domenico da Bologna, la Satu-Mare – Ottavia Boldigara, la Alba-Iulia s-a afirmat Francesco Pozzo, Sforza Palavicini și Antonio Bufalo. Este cunoscut zidarul, Ioan din Liov și greco-genovezul Ioan Privana de la Chilia. Nu putem nega faptul că o bună parte din meșterii români ar fi putut face practică la meșterii din Europa Occidentală, de unde au împrumutat ideile arhitecturale de epocă, pe care le găsim la unul din cel mai performante castel cum a fost castelul Queenborough.

În secolele XII și XIII în urma cruciadele apar noi castele cu un sistem de apărare concentric, mult mai sofisticat, împrumutat din Imperiul Bizantin având ca exemplu castelul Krak des Chevaliers din Siria. Castelul Queenborough construit în Kent la 1361-77, dar care din nefericire a fost demolat în sec. XVII, este un exemplu de perfecțiune tehnică în sistemul de apărare, și anume prin cea ce am menționat mai sus:

- rotunjimea zidurilor;
- sistemul concentric de apărare;
- poarta principală (punctul slab). este apărată din flancuri.

Anume aceste caracteristici le găsim și la Cetatea Soroca. Zidurile rotunde sunt cu mult mai puternice decât zidurile drepte. Turnurile așezate la o anumită

distanță în jurul incintei rotunde creează un sistem de apărare concentric, unde două, patru, șase turnuri pocnesc într-un singur punct. Inamicul, mișcându-se sub focul încrucișător al artileriei și arcașilor, ajunge la punctul cel mai vulnerabil al cetății, pomenindu-se într-un spațiu restrâns, având râul Nistru în spate, Cetatea cu apărată ei în față și artileria ce improșca cu obuze din cele două turnuri din flancuri. Inginerii, care au proiectat Cetatea Soroca, au avut libertatea de a dezvolta mai departe ultima gândire în privința apărării, ajungându-se la o performanță deosebită. Și dacă Cetatea Soroca este o perfecțiune alături de celelalte castele (Del Monte, Queenborough), apoi aceasta perfecțiune a venit prea târziu. Odată cu folosirea pe larg a prafului de pușcă, cetățile, castelele medievale își pierd însemnătatea lor, cu toate că omul după inerție a mai continuat să le construiască o vreme. Prima folosire a prafului de pușcă în Anglia a avut loc pe la 1325 anume de atunci vine declinul cetăților.

Părerăa unor istorici potrivit cărora cetatea Soroca se aseamănă cu castelul Caprarola (Italia), după părerea noastră este greșită. Aici ar fi mai corect să spunem ca Caprarola se aseamănă cu Soroca, deoarece castelul italian a fost construit când Soroca deja exista. Lucrările de construcție a castelului Caprarola inițiate de Baldassarre Peruzzi la 1535, a fost continuate de Antonio da Sangallo il Giovane. Castelul a fost terminat la 1575 și reprezenta un bloc pentagonal, iar destinația fiindu-i reședința Cardinalului Alessandro Farnese. Caprarola este în plan arhitectural un pentagon, pe când Soroca reprezenta în plan acel turn gigantic, carapace, susținut de alte cinci turnuri mai mici plasate în jurul lui ca frunza trifoiului.

Cetatea Soroca alături de celelalte cetăți ca Restormel, Del Monte, Queenborough a fost și este o parte componentă a arhitecturii medieval-europene fiind acel zid de apărare a civilizației creștine contra stepei sălbatică. O continuitate în gândire, intelect și perfecțiune.

Bibliografie:

1. Vlad Gimpu. *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia*, Editura Tyragetia, Chișinău – 2000, p. 150.
2. N. Bulat. *Județul Soroca: File de Istorie*, ARC. Chișinău, 2000.